

Murber Ibolya

A posztimperiális átmenet Nyugat-Magyarországon 1918–1922¹

Bevezetés

1918 őszén az utolsó napjait élte az Osztrák–Magyar Monarchia. A birodalmi határok és struktúrák ideje leáldozott, Közép-Európa térképét új államhatárok és új politikai-gazdasági egységek szabták át. A magukat nemzetállamként deklaráló államok között megindult a küzdelem a Habsburg Monarchia hagyatékáért. Minden utódállam a lehető legtöbbet szerette volna megszerezni és kiszakítani az egykori közös birodalomból. Megindult a harc a területért, az erőforrásokért, illetve az új geopolitikai rend meghatározásáért.

Az I. világháborút követő eseménydús évekről szóló legfrissebb szakirodalom úgy fogalmaz, hogy ennek az időszaknak a „történelmi dinamizmusát” a különböző elemek egymásba fonódása és kölcsönhatása okozta.² Ha a braudeli megközelítést figyelembe véve vizsgáljuk meg ezeket az éveket, akkor a *courte* és *longue durée* folyamatok eltéréseit, illetve egymásra hatását is szem előtt kell tartanunk.³ A kortársak számára a „rövid időtartam” (*courte durée*) tapasztalatai nagyon változatosan nyilvánultak meg; eltérő intenzitással hatottak a hosszan elhúzódó világháborús terhek, a közellátási nehézségek, a háborús vereség, a Habsburg Birodalom összeomlása, az új államalakulatok születése, a forradalmak és politikai rendszerváltások, a radikális reformok, a polgárháborús viszonyok, a békekötés, annak társadalmi visszhangja és a politikai erőszak. Ebben a zűrzavaros, az egyén szintjén nem vagy csak alig átlátható, összetett és kusza helyzetben a kortársak helyzetértékelése, illetve motivációja is sokszínű volt. Az egyéni cselekvés és döntések mögött éppen úgy megjelentek a hangzatos politikai-ideológiai jelszavak – például a nemzeti önrendelkezés, a bolsevizmus,

¹ Jelen írás az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült (Eötvös Loránd Tudományegyetem).

² Ewald Frie: 100 Jahre 1918/19. Offene Zukünfte. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, 15. (2018), 1. 98.

³ Fernand Braudel: *Geschichte und Sozialwissenschaften. Die longue durée*. In Claudia Honegger (szerk.): *Schrift und Materie der Geschichte. Vorschläge zur systematischen Aneignung historischer Prozesse*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1977. 47–85.

az antibolsevizmus –, mint ahogy az egyéni karrier, a személyes meggazdagodás és hírnév is fontos szerepet játszott. Ezeknek a sokszínű, rövid időtartamú egyéni tapasztalatoknak a háttérében tovább hatottak a 19. század második felében felerősödött „hosszú időtartamú” folyamatok: a modernitás elemei, az agrártársadalomból ipari társadalomba való átmenet szintén sokszínű és mélyreható következményei. Az I. világháború viszont szerte a világon felgyorsította ezeket a *longue durée* folyamatokat is.⁴ Az 1918 utáni rövid és hosszú időtartamú folyamatok és ezek egymásra hatása olyan cselekvési tereket nyitottak meg, olyan dinamikát generáltak, amelyek bekövetkeztével a korábbi politikai rendszerben szinte senki sem számolt.

A centenáriumnak köszönhetően az I. világháború és az azt követő évek globális elemzése (*global history*) jelentős lendületet kapott. A globális kontextusba ágyazott, a nemzetállami horizonton és a szűken vett hagyományos politikatörténeti narratíván túllépő megközelítések a nyugat-magyarországi/burgenlandi határváltozások történeti feltárását és megértését is nagyban segítik.⁵ Az alábbi tanulmány a *new diplomatic history*⁶ megközelítéseit felhasználva, néhány kiválasztott példán keresztül mutatja be a nyugat-magyarországi/burgenlandi határmódosítási folyamat (1918–1922) cselekvési szintjeit. Az „új diplomáciatörténet” nemcsak a nemzetközi döntéshozók, jelen esetben a győztes államok képviselőinek és az állami szereplők tevékenységét vizsgálja, hanem az állami szint alatti helyi-regionális szereplőket és a lakosság transznacionális aktivitását is. Miközben a határmódosítási folyamat politikatörténeti, kronologikus eseménysora kisebb figyelmet kap.⁷

A posztimperiális átmenet néhány jellemzője Nyugat-Magyarországon

Az I. világháború után a birodalmi struktúrából a nemzetállami keretekbe történő átmenetet sok új és egyedi fejlemény kísérte,⁸ több tekintetben is előrevetítve a térség számos 20. századi politikai és gazdasági jelenségét. Az utókor számára

⁴ Aribert Reimann: Der Erste Weltkrieg – Urkatastrophe oder Katalysator? *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 29–30. (2004). 30–38.

⁵ Erre teszek kísérletet a 2021 tavaszán megjelent német nyelvű monográfiámban: *Grenzziehung zwischen Ver- und Entflechtungen. Eine Entstehungsgeschichte Deutsch-Westungarns und des Burgenlandes*. Jelen tanulmány csak néhány részlet és megközelítés összefoglalására ad lehetőséget.

⁶ Ursula Lehmkuhl: Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischem Internationalismus. *Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*, 27. (2001), 3. 394–423.

⁷ Nyugat-Magyarország/Burgenland 1918–1924 közötti politikatörténetének részletesebb bemutatásához lásd: Murber Ibolya: A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk*, 64. (2019), 2. 181–214.

⁸ A közép-európai posztimperiális átmenet értelmezésére bővebben lásd: Egry Gábor: *Negotiating Post-Imperial Transitions: Local Societies and Nationalizing States in East Central Europe*. In

egyik legszembetűnőbb változás Közép-Európa geopolitikai átrendeződése volt. A Habsburgok több évszázadra visszatekintő, nagy területű birodalma helyén kisebb méretű nemzetállamok jöttek létre. Az Európa középső és keleti felét hagyományosan befolyásuk alatt tartó birodalmi központok – Bécs, Berlin, Szentpétervár/Moszkva, Isztambul – helyét nemzetállami keretekben gondolkodó, kisebb hatókörű hatalmi centrumok vették át, amelyek az általuk fontosnak tartott nemzeti célok és érdekek mentén tevékenykedtek. A térség iránt korábban csekély érdeklődést mutató győztes nagyhatalmak – az Egyesült Királyság, Franciaország és az USA – feladata lett a háború utáni pacifikálás. Az új államhatárok véglegesítése évekig is elhúzódhatott, aminek egyik oka a régióban kialakult viszonylagos nagyhatalmi vákuum és a győztes hatalmak közti érdekkülönbségek voltak, amint ez az osztrák–magyar határ esetében is történt.

A háborút követő hatalmi töredezettség nemcsak a közép-európai régiót, hanem általában az újonnan kialakult kisebb nemzetállami kereteket is jellemezte. A meggyengült államhatalom elveszítette erőszak-monopóliumát, ami 1918 végén sztrájkok, tüntetések formájában is megmutatkozott. A városokban és vidéken egyaránt sor került a helyi hatalom képviselőivel szembeni atrocitásokra. Megszaporodtak az antiszemita motivációjú erőszakos cselekedetek is. A városokban gyorsabban sikerült az állami rendfenntartó erőknél a rend helyreállítása, vidéken viszont ez jóval tovább tartott. Nemcsak az orosz polgárháborúra, illetve Bulgária és Törökország újrakezdésére nyomta rá bélyegét a politikai erőszak,⁹ a legdemokratikusabbnak számító Csehszlovákiát sem kímélték a háború utáni erőszakhullámok.¹⁰ Az 1920-as évek közepéig elhúzódó erőszakos akciók mögött gyakran nem konkrét politikai célok és elképzelések húzódtak, inkább a lakosság egzisztenciális bizonytalansága mozgatta az elkeseredetteket.¹¹ A „vidék elfeledett parasztforradalma”,¹² amely csak 1918 végére csengett le, Nyugat-Magyarországot is elérte. 1918 késő őszen az osztrák–magyar határsávban is általánossá váltak a fosztogatások és a helyi autoritást képviselő személyek elleni erőszakos fellépések.¹³ Ezek többnyire valamilyen korábban létezőnek vélt, elképzelt morális

Paul Miller – Claire Morelon (szerk.): *Embers of Empire. Continuity and Rupture in the Habsburg Successor States after 1918*. New York, Berghahn Books, 2019. 15–42.

⁹ Robert Gerwarth: *Die Besiegten. Das blutige Erbe des Ersten Weltkriegs*. München, Siedler, 2017.

¹⁰ A világháború utáni közép-európai antiszemitizmushoz lásd bővebben: Ota Konrad: Two Post-War Paths: Popular Violence in the Bohemian Lands and in Austria in the Aftermath of World War I. *Nationalities Papers*, 46. (2018), 5. 759–775.; Václav Šmidrkal: What a Republic It Was! Public Violence and State Building in the Bohemian Lands after 1918. *Contemporary European History*, 28. (2019), 3. 303–318.

¹¹ Pieter M. Judson: *Habsburg. Geschichte eines Imperiums: 1740–1918*. München, C. H. Beck, 2017. 556–557.

¹² Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa, 2018. 172.

¹³ A példákat lásd: Gerald Schlag: *Aus Trümmern geboren: Burgenland 1918–1921*. Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 2001. 95–99., 114–116.

rend visszaállítására törekedtek, és jellemzően nem egy új világ teremtése volt a céljuk.¹⁴

A hatalom töredezettségét jelezte továbbá, hogy 1918 végén egy időben léteztek és működtek a régi vármegyei közigazgatás intézményei, az 1918. november elején alapított helyi nemzeti tanácsok, illetve a bázisdemokráciát zászlajára tűző katonatanácsok. A helyi közigazgatás és a lakosság dezorientáltságát a budapesti központi hatalom távolsága és többszöri politikai átalakulása is növelte. A rogyadozó magyar államhatalommal szembeni lakossági lojalitás már a világháború alatt, főként az állami élelmiszer-ellátás csődje miatt megingott, az osztrák területi igény 1918. novemberi megfogalmazása óta pedig tovább csökkent. A végleges határ megállapításáig¹⁵ mindennapi létkérdés volt, hogy az itt élőknek melyik új ország irányába kell(ene) lojálisnak lenniük?

Annak ellenére, hogy Ausztria nem foglalta el az általa igényelt nyugat-magyarországi területet, a fegyveres erőszak az egész nyugat-magyarországi határmódosítási folyamatra rányomta bélyegét. 1917 óta – a káoszba süllyedő Oroszországból kiindulva – a politikai erőszak és a területi hódítások összefonódtak.¹⁶ A transznacionális politikai erőszak és annak társadalmi mobilizáló ereje¹⁷ az egész 20. században meghatározó maradt,¹⁸ és az osztrák–magyar határvitában is lényeges, de nem döntő szerephez jutott.¹⁹

A határvita egyik további sajátossága volt, hogy ezen a kevésbé fontos határszakaszon is több ad hoc állam (kérészállam) jött létre. Szinte minden esztendőre jutott egy: *Republik Heinzenland*/Hiénc Köztársaság (1918), *Murska Republika*/Vendvidéki Köztársaság (1919) és a *Lajtabánság* (1921). A háború végi Közép-

¹⁴ Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019. 79.; Csiki Tamás: A parasztság „forradalma” 1918-ban. In Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: A magyar társadalom 1918–1924*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018. 137–138.

¹⁵ Tímár Gábor: Határ Ausztriával. *Trianon 100*, 2020. május 29. Murber Ibolya: *Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után*. Budapest, MTA BTK, 2021.131–136.

¹⁶ Jonathan D. Smele: *The „Russian” Civil Wars, 1916–1926. Ten Years that Shook the World*. London, Oxford University Press, 2015.

¹⁷ Az erőszak eszkalálódása a birodalmak határvidékén volt a legintenzívebb, lásd bővebben: Robert Gerwarth – John Horne: *Krieg im Frieden. Paramilitärische Gewalt in Europa nach dem Ersten Weltkrieg*. Göttingen, (k. n.), 2013.

¹⁸ Adrian Hänni – Daniel Rickenbacher – Thomas Schmutz (szerk.): *Über Grenzen hinweg. Transnationale Politische Gewalt im 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, Campus, 2020; Timothy Snyder: *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York, Basic Books, 2010; Dietrich Beyrau: *Schlachtfeld der Diktatoren: Osteuropa im Schatten von Hitler und Stalin*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.

¹⁹ A politikai erőszakról bővebben: Murber Ibolya: Die politische Gewalt als Voraussetzung eines Plebiszits im Donauraum: Westungarn – Burgenland nach dem Ersten Weltkrieg. *Historie. Jahrbuch des Zentrums für Historische Forschung Berlin der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, 13. (2020). 78–91.

Európában a kortársak szinte „hozzá voltak szokva”, hogy új államok és államhatárok születnek. A nyugat-magyarországi térség tiszavirág-életű nyelvi-politikai területi konstrukcióinak öt közös vonását érdemes kiemelnünk. 1. Vezetőik az önálló államiság megteremtésével a világháború győztes nagyhatalmai által kijelölt határok megváltoztatását szerették volna elérni. 2. Értelmi szerzőik, katonai vezetőik nem helybéliek, hanem leszerelt a Monarchia távolabbi vidékeiről származó k. u. k. tisztek voltak. Ők valamilyen „nemzetmentő” cél érdekében, kapcsolati tőkéjükre építve szereztek fegyvert és pénzt az akcióhoz. 3. A nyugat-magyarországi „államalapító” akciók pusztán a létezésükkel politikai-területi engedményt, átrendezést értek el az „ellenséges”, szomszédos országgal szemben. 4. A kérészállamok vezetőinek tájékozottsága a nemzetközi erőviszonyokról és a helyzet komplexitásáról eltérő, de általában meglehetősen szegényes volt. A kalandor tervek messze elrugaszkodtak az új területi, geopolitikai realitásoktól, egyfajta „vak mozgástérben” tevékenykedtek, s emiatt a kezdetektől kudarcra voltak ítélve. 5. A kérészállamok által kedvezményezett és támogatott kormányzat ugyan hivatalosan elhatárolódott a katonai akcióktól, miközben a körülmények következtében bővülő külpolitikai mozgásteret meglegedettséggel konstata. ²⁰

Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy miért vezetett a posztimperiális-nemzetállami átmenet ezen a határszakaszon ilyen sok kérészállam megalakulásához? A válasz nem egyetlen tényezőben keresendő, hanem egyszerre több jelenség és folyamat kölcsönhatásából következik. Fontos geostratégiai oknak bizonyult, hogy Ausztria és Magyarország egyaránt a vesztesek oldalán fejezte be a háborút. Mind Bécs, mind pedig Budapest a legkisebb ellenállás irányába törekedett külpolitikai sikerekkel mozgásterét bővíteni, amitől a belpolitikai konszolidáció elmélyülését remélte. További fontos tényező volt, hogy a győztes nagyhatalmak, miután 1919 szeptemberében Ausztriának ítélték a területet, nem léptek fel határozottan annak gyors átadása mellett. A Magyarországi Tanácsköztársaság augusztusi összeomlásával ugyanis véget ért Közép-Európa szovjetizálásának veszélye, így Ausztria stratégiai szerepe a kommunizmus feltartóztatásában – a bolsevizálódás továbbterjedését elzáró politika szükségessége – megszűnt. ²¹ Úgy is mondhatnánk, hogy az antant Ausztriával kapcsolatos politikájára 1919 őszétől egyfajta közömbösség nyomta rá a bélyegét. Némiképp leegyszerűsítve azt is mondhatnánk, a versailles-i döntéshozóknak kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, mint hogy egy instabil vesztes országot (Magyarországot) arra kényszerítsenek – ráadásul katonai nyomásgyakorlás lehetősége nélkül –, hogy nem túl értékes határsávját adja át egy másik, szintén vesztes országnak (Ausztriának).

²⁰ Murber (2019): i. m. 192–193.

²¹ Franz Adlgasser: The Roots of Communist Containment: American Food Aid in Austria and Hungary after World War I. In Günter Bischof – Anton Pelinka (szerk.): *Austria in the Nineteen Fifties. Contemporary Austrian Studies* 3. New Brunswick – London, Routledge, 1995. 171–188.

Ebben a képlékeny külpolitikai környezetben, illetve a háború utáni kármentésre és politikai konszolidációra koncentráló Bécs és Budapest erőterében törekedtek a kérészállamok vezetői saját mozgásterük bővítésére politikai és katonai eszközökkel egyaránt.

A posztimperiális átmenethez kapcsolódóan a kérészállamok létrejöttében fontos szerepe volt a jogi normák és elképzelések gyors átalakulásának is. Nemzetközi szinten is jelentősen változott az állami szuverenitás koncepciója. A nemzetközi jogot számos új szempont formálta: például a háborús felelősség vagy a kisebbségvédelem kérdése, illetve olyan új intézmények, mint a Népszövetség vagy az ILO (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet).²² A kor embere eközben azt érzékelte, hogy az „államalapítás” divattá vált, problémamegoldó eszköz lett. Ezenkívül megváltoztak az állami legitimitás normái is. Mindenki a népek önrendelkezéséről beszélt, noha a „nemzet” és „nép” fogalmak nagyon különböző koncepciókat takartak. A bolsevizmus terjedésével további szociális dimenziót kapott a nemzeti önrendelkezés elve.²³ Ebben a mozgásban lévő, átalakuló nemzetközi térben egyes szereplők felhatalmazva érezték magukat tetszőleges, véletlenszerű területek függetlenségének, illetve szuverenitásának kimondására, kvázi önálló államalapításra. A kérészállamok esetében az új államalakulat létének kihirdetése, illetve a nyomatékosan és katonai erődemonstrációval is képviselt szuverenitáshoz való jog a szuverenitás legalizálására tett kísérletet is jelentette.

Sajátos lendületet adott az I. világháború utáni közép-európai posztimperiális átmenetnek a bolsevizmus térnyerése is, ami egyben egy új politikai-ideológiai dimenziót nyitott meg a nemzetközi hatalmi politikában. A bolsevizmus a Nyugat kapitalista és demokratikus modelljére adott reakció volt. A bolsevizmus kihívására adott válasz egyrészt erősítette a nyugati, demokratikus modellt választó országok közötti összetartó erőt és összefogást. Másrészt Közép-Európában a bolsevizmus térnyerésének egyik legmarkánsabb hatása éppen az volt, hogy az antibolsevizmust képviselő autoriter berendezkedés a közép-európai politikai gondolkodás meghatározó elemévé vált. Ami több országban is a baloldalt és a zsidókkal szembeni ellenségképek felerősödését eredményezte.²⁴ Az agresszív antibolsevizmus és

²² Anita Ziegerhofer: Völkerbund und ILO. Im Sinne der Erhaltung des politischen und sozialen Friedens. *Der Vertrag von Saint Germain im Kontext der europäischen Nachkriegsordnung. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreich*, 9. (2019), 2. 293–310.

²³ A magyar szakirodalomban többnyire nemzeti önrendelkezésként emlegetett elv lenini és wilsoni koncepciójához lásd részletesen: Jörg Fisch: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Die Domestizierung einer Illusion*. München, C. H. Beck, 2010. 148–151.

²⁴ A baloldal-ellenesség és antiszemitizmus összefonódásához lásd részletesen: Paul Hanebrink: *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*. Cambridge, Belknap, 2018; Julia Richters – Regina Fritz: Der Vorwurf des „Judeo-Bolschewismus” und die Folgen der Räterepublik für die jüdische Gemeinschaft in Ungarn. In Christian Koller – Matthias Marschik (szerk.): *Die ungarische Räterepublik 1919. Innenansichten – Außenperspektiven – Folgewirkungen*. Wien, Promedia, 2018. 155–166.

az antiszemitizmus együttesen táplálták a radikális nacionalizmust, amely a két világháború között a nyugati demokratikus modell aláásásához és diszkreditálásához vezetett.²⁵

A bolsevizmus elleni küzdelem az osztrák–magyar határvitában csupán a magyar tanácsrendszer után jutott szerephez. Egyrészt figyelemre méltó, hogy az osztrák propagandában 1919 őszéig nem jelent meg a magyar bolsevik veszéllyel való riogatás. Az osztrák szociáldemokrata vezetés a tanácsköztársaság idején egyrészt elhatárolódott a kommunista rendszer ausztriai átvételétől, és nyugat-magyarországi propagandájában is tartózkodott az antikommunista retorikától, illetve támogatón szemet hunyt a regionális baloldali szereplők Magyarországra tartó fegyverszállítmányai felett.²⁶ Másrészt az osztrák vezetés megtúrte területén a magyar ellenforradalmi erők szervezkedését is. A Bécsben és Graz környékén gyülekező magyar ellenforradalmi szereplőket és azok katonai egységeit osztrák (szélső)jobboldali csoportosulások is támogatták.²⁷

1919 őszétől az ellenforradalmi kurzus Ausztria-ellenes propagandájának központi elemévé vált az „osztrák bolsevizmussal” való riogatás. A nyugat-magyarországi propagandában a szociáldemokrata többségű osztrák nagykoalíció a magyar propagandában „bolsevik” jelzőt kapott.²⁸ Miután az osztrák szociáldemokrata párt 1920 őszén kilépett a kormánykoalícióból, a szociáldemokrata vezetésű „Vörös Bécs” vált az Ausztria-ellenes propaganda állandó elemévé. Sőt, a „Vörös Béccsel” szembeni ellenszenv meghatározó eleme maradt annak a támogatásnak is, amit Bethlen István nyújtott az 1920-as évek végi osztrák szélsőjobboldali Heimwehrnek.²⁹ Összességében tehát leszögezhető, hogy 1919 után az intenzív és ellenséges propagandában a nemzeti-nacionalista érvek mellett – különösen magyar részről – az antibolsevizmus játszott a legfőbb szerepet.

²⁵ Murber Ibolya: Ein Instrument ungarischer Außenpolitik? Die österreichischen Heimwehren als Akteure in transnationalen rechtsradikalen Netzwerken in den späten 1920er Jahren. In Adrian Hänni – Daniel Rickenbacher – Thomas Schmutz (szerk.): *Über Grenzen hinweg. Transnationale Politische Gewalt im 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, Campus, 2020. 125–150.

²⁶ Julius Deutsch: *Aus Österreichs Revolution: Militärpolitische Erinnerungen*. Wien, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1921. 89–90.

²⁷ Anton Rintelen: *Erinnerungen an Österreichs Weg. Versailles, Berchtesgaden, Grossdeutschland*. München, (k. n.), 1941. 106.

²⁸ A szociáldemokrata, keresztényszocialista és nagynémet részvételi nagykoalíció 1918 novemberében és 1920 októberében között tevékenykedett.

²⁹ Bethlen Heimwehr-politikájáról lásd bővebben: Murber Ibolya: A fasiszmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata 1927–1929. *Világtörténet*, 41. (2019), 4. 599–613.

Az osztrák–magyar határvita sajátosságai

A közép-európai határhúzásoknak az I. világháború végén kialakult egy általános mintázata. Egy utódállam területeket igényelt egy szomszédos utódállamtól, majd megszállta és elfoglalta azokat. A kész tények politikájára építő területi annexiót azonban jóvá kellett hagyni a versailles-i döntéshozókkal, a „kiharcolt” új államhatárokat pedig békeszerződésben kellett rögzíteni. 1918 késő őszen még minden vesztes ország abban bízott, hogy a provizórikus területi veszteségeket majd egy számukra igazságos békeszerződés semmissé teszi. Keserűen csalódniuk kellett. A megszállás tartósságát látva, de legkésőbb a békefeltételek megismerésekor nyilvánvalóvá vált, hogy a vesztes országok illúziókba ringatták magukat.

Ausztria és Magyarország határvitája minden tekintetben eltért ettől az általános forgatókönyvtől, kivéve talán az új államhatár feletti csalódottság érzését. Ráadásul az általános csalódottság egyaránt jelen volt a nyugat-magyarországi területet megszerző Ausztriában és az azt elvesztő Magyarországon is. Bécs ugyanis eredetileg nagyobb területet igényelt, mint amekkorát Sopron nélkül végül megkapott. De akkor tulajdonképpen mi is történt az osztrák–magyar határ mentén?

Két egyaránt vesztes és korábban a közös dualista államszövetségben lévő állam területi vitájáról volt szó, nem pedig a vesztes és győztes országok közötti aszimmetrikus küzdelemről. Karl Renner ideiglenes osztrák kormányfő már az 1918. november 18-i minisztertanácsi ülésen betérjesztette Német-Ausztria igényét³⁰ a nyugat-magyarországi megyék többségében német lakosú részeire.³¹ Ausztria azonban nem szállta meg katonailag az általa igényelt területet, így Nyugat-Magyarország, egészen 1921 végi átadásáig, magyar közigazgatás alatt maradt. Bécs annexiót elutasító politikájának egyaránt voltak pragmatikus és ideológiai-politikai okai. Az új osztrák vezetés abban bízott, hogy a versailles-i döntéshozók számára elégséges érv lesz a német többségű lakosság önrendelkezési jogára való hivatkozás. Azt remélték, hogy Ausztria a terület katonai megszállása nélkül, korabeli szóhasználattal élve pacifista politikával is megkaphatja az igényelt területet.

³⁰ Az Osztrák Köztársaság hivatalos neve az 1919. szeptemberi saint-germaini békeszerződésig Német-Ausztria Köztársaság (Republik Deutsch-Österreich) volt. 1918. november 12-én, a köztársaság hivatalos kikiáltásakor az országot a Német Köztársaság részévé nyilvánították. Német-Ausztria Németországhoz való csatlakozását (Anschluss) azonban a versailles-i (1919. június) és a saint-germaini békeszerződés egyaránt megtiltotta, így az ország hivatalos neve Osztrák Köztársaság lett.

³¹ Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Staatsratsprotokolle 36. am 18. November 1918.

1. ábra: Soproni utcaképlet (1915)

Forrás: Fortepan / Vargha Zsuzsa

Az osztrák kormányzat kivárásos politikája mögött azonban elsősorban Ausztria élelmiszer-függősége állt. Az osztrák birodalomrész közellátásának biztosítása 1916–1917 telétől egyre nagyobb kihívást jelentett, és 1918 őszén az ország egyik legégetőbb problémájává vált. Az antant élelmiszer-szállítmányai 1918–1919 telén még nem érkeztek meg az éhező Ausztriába, ezért az 1918. november 12-én kiáltott köztársaság nagyban függött a magyar élelmiszerexporttól és -csempésztől. Az osztrák–magyar határon zajló intenzív csempészforgalom³² nagyban hozzájárult Kelet-Ausztria élelmiszerrel való ellátásához, ami a határ mindkét oldalán az élelmiszerárak jelentős növekedéséhez vezetett. Bécsben a háború végére az a nem éppen reális kép alakult ki, mintha Nyugat-Magyarország látná el Kelet-Ausztriát élelmiszerrel. Ennek köszönhetően Nyugat-Ausztria vélt és remélt mezőgazdasági potenciálja mindvégig fontos szerepet kapott Bécs érvelésében. A szociáldemokrata többségű osztrák kormány az ország élelmiszerimport-függősége tudatában a majdani békekonferencia döntéshozóira bízta a területi igény megítélését. Így Bécs

³² A csempészetéről bővebben: Nagy Adrienn: Határváltozások és csempészet. Fejezetek a nyugati határtérség lakosságának mindennapjaiból (1914–1926). *Századok*, 156. (2022), 3. 585–614. és Nagy Adrienn: A hátország rejtőzködő gazdasági stratégiái az első világháborúban. Csempészet az osztrák–magyar határ menti Vas megyében. *Múltunk*, 64. (2019), 4. 164–199.

egészen 1921 augusztusáig, az antant által kijelölt hivatalos területátadási időpontig nem erőltette a térség feletti kontroll megszerzését.

Nyugat-Magyarország osztrák megszállása ellen szólt továbbá az is, hogy Ausztria nem rendelkezett egy esetleges annexió kivitelezéséhez elegendő katonai erővel. A mindenkori magyar kormányzat 1921 végéig – a Károlyi-kormánytól a tanácskormányon keresztül az összes ellenforradalmi kormányig – nemcsak politikai retorikájában tette nyilvánvalóvá a területhez való ragaszkodását, hanem szükség esetén elrettentésre és megfélemlítésre alkalmas katonai erőt is átcsoportosított a nyugati határszélre. Legyen szó az 1918. december 6-ai, egynapos Hiénc Köztársaság leveréséről vagy a Vörös Hadsereg egyik zászlóaljának 1919. március végén Budapestről Sopronba történt átirányításáról. Az utóbbi feladata nemcsak a Tanácsköztársaság belső konszolidálása volt, hanem az osztrák területi aspirációk megelőzése is. A térségben magyar oldalról a legintenzívebb katonai erőkoncentrációra a tanácsrendszer után került sor. 1919 ősze és 1921 késő ősze között a reguláris és irreguláris magyar katonai egységek egyaránt arra törekedtek, hogy „megtisztítsák” Nyugat-Magyarországot a vélt és valós belső és külső ellenségektől.

A Magyarországi Tanácsköztársaság idején az osztrák hadvezetésben intenzív viták alakultak ki Nyugat-Magyarország esetleges megszállásáról. Amikor 1919 májusában a Vörös Hadsereg északon a cseh, keleten pedig a román csapatokkal harcolt, akkor Bécsben is terveket szőttek a magyar területre való esetleges bevonulásról. Indokként szolgáltak volna a nyugat-magyarországi „anarchikus állapotok” és az ott élő német nyelvű lakosság védelme, írta memoárjában Julius Deutsch osztrák szociáldemokrata hadügyminiszter.³³ Megkezdődtek az ilyen irányú előkészületek a hadseregben a vezérkari főnök, Adolf von Boog irányításával. Ez elsősorban konzervatív, nagynémet orientációjú szabadcsapatok szervezését jelentette, amelyekbe a zsidó katonák felvételét szigorúan tiltották. A zsidó származású hadügyminiszter azonban egy ilyen radikális nacionalista akció miatt nem szerette volna elveszíteni a befolyását a hadsereg felett. Ezért megtiltotta a további szervezkedést és annexiós terveket, amire válaszként Boog lemondott.

Az osztrák kivárásos politika 1919 nyarán meghozta gyümölcsét. 1919. június 2-án az osztrák békedelegáció átvette a tervezett békeszerződés szövegének első változatát,³⁴ amely még az 1867-es régi határt erősítette meg Ausztria és Magyarország között.³⁵ A Karl Renner szociáldemokrata kancellár által vezetett békedelegáció azonban válaszlevelében, Nyugat-Magyarország német ajkú lakosságának önren-

³³ Deutsch (1921): i. m. 78–83.

³⁴ Ausztriában a saint-germaini szerződést nem béke-, hanem államszerződésnek tekintik. Ezzel a jogi formulával fejezik ki azt, hogy az Osztrák Köztársaságot nem tekintik az Osztrák Császárság jogutódjának. Az osztrák jogértelmezés szerint az osztrák állam 1918. novemberben új államként jött létre, ezáltal csupán egy a többi utódállam között. Így új államalakulatként békét sem köthet, mivel háborút sem viselt, ezért a Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptemberben aláírt szerződés államszerződés.

³⁵ *Stenographische Protokolle der Konstituierenden Nationalversammlung der Republik Österreich. Band 1.* 379. Wien, Parlament, 1920. 47.

delkezése mellett, a terület Bécs által fontosnak tartott mezőgazdasági jelentőségére hivatkozva kérte az osztrák–magyar határ megváltoztatását, annak nyugatra tolását. Ám az osztrák érvelés önmagában kevésnek bizonyult volna. A terület Ausztriának ítéléséhez igen nagy mértékben hozzájárult a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása és annak viszonylag tartós, több hónapos fennállása – a versailles-i döntéshozók antibolsevizmusa és Közép-Európa szovjetizálásától való félelme. Ez így együttesen már elégséges indoknak bizonyult. Párizsban jórészt ezért döntöttek úgy, hogy a bolsevik kísérletet elutasító Ausztriát „megajándékozzák” Burgenlanddal. A békeszerződés-tervezetnek az osztrák delegáció által 1919. július 20-án átvett második verziójában már az új burgenlandi határ szerepelt: az Ausztriának átadandó terület akkor még Sopront és környékét is magában foglalta.

Az 1919. szeptember 10-i saint-germaini szerződésben de jure rögzített határmódosítás ellenére a gazdasági-demográfiai szempontból sem túlságosan értékes területért folyó határvita azonban közel sem ért véget, sőt egészen 1921–1922 fordulójáig elhúzódott. A közép-európai területi átrendeződések közül csupán az 1923. március 13-án a párizsi Nagykövetek Tanácsa által rögzített kelet-galíciai határ megállapítása tartott ennél tovább. Az osztrák–magyar területvita elhúzódása jogértelmezési anomáliákból is fakadt. Budapest érvelése szerint hiába szabályozta a 26 ország által aláírt saint-germaini szerződés az osztrák–magyar határ Magyarország számára hátrányos módosítását, ezt a szerződést Magyarország nem írta alá, így nem is tekintette magára nézve kötelező érvényűnek. Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés éppen úgy rögzítette a nyugat-magyarországi terület elvesztését, ezt a szerződést viszont Ausztria nem írta alá. Azonban nemzetközi jogilag a két békeszerződés egyértelműen és de jure Ausztriának ítélte a burgenlandi területet, így a magyar fél jogértelmezési csűrés-csavarása csak az időhúzást és minimális engedmények kiharcolását szolgálta. A győztes hatalmak érdektelenségének, a magyar állami időhúzási stratégiáknak, illetve a helyi-regionális szereplők politikai erőszakosságának köszönhetően a hosszan elhúzódó határvita mégis kompromisszumos megoldással ért véget, amelyet az 1921. októberi velencei szerződésben rögzítettek.

Az osztrák–magyar határvita cselekvési szintjei

Az osztrák–magyar határmódosítási folyamatot négy cselekvési szinten alakították az érdekeltek, illetve érintettek. Ezek a következők: a versailles-i döntéshozók, az osztrák és magyar állami szereplők, a helyi-regionális szereplők, illetve a nyugat-magyarországi lakosság. A négy cselekvési szint egymással mindvégig szoros kölcsönhatásban állt, és egymást, valamint az új határ kijelölésének folyamatát együttesen, noha eltérő intenzitással formálta. Alábbiakban a négy szinten lezajlott események rövid összefoglalása következik.

1. A világháborúban győztes nagyhatalmak szeme előtt egy új, tartós, igazságos és globális nemzetközi rend képe lebegett.³⁶ A politikai, diplomáciai, gazdasági, etnikai, katonai-stratégiai szempontok által „túlterhelt békét”³⁷ Versailles-ban egymás közt kialakuló és kompenzáló győztes nagyhatalmak a Magyarországi Tanácsköztársaság fennállása idején döntöttek úgy, hogy helyt adnak Ausztria területi igényének. A versailles-i döntéshozók többnyire megbízható információkkal rendelkeztek az osztrákok által igényelt határvidékről és a két ország politikai-gazdasági folyamatairól. Bécs és Budapest antanttal való kommunikációjában azonban jelentős különbségek voltak. Az antantküldöttségek központjai 1918–1919-ben Bécsben székeltek. A brit misszió 1918 novemberében kezdte meg tevékenységét az egykori császárvárosban, Thomas Montgomery-Cuninghame ezredes vezetésével. Az angol tiszt diplomáciai szolgálata során már az I. világháború előtt is sokat tartózkodott Bécsben, így kiterjedt osztrák kapcsolati hálózattal rendelkezett. Az osztrák–magyar határvitában osztrákbarát volt, és nyomatékosan elutasított minden bolsevik-kommunista tevékenységet.³⁸ Az amerikai missziót szintén decemberben hozták létre Archibald Cary Coolidge professzor irányítása alatt, aki ugyancsak bőven rendelkezett személyes tapasztalattal Ausztriáról az 1914 előtti időkből. Olaszország 1918. decemberben indított küldöttséget Bécsbe Roberto Segre tábornok vezetésével. Végül 1919. márciusban érkezett meg Bécsbe a francia misszió, a diplomata Henri Allizé irányításával. Ehhez képest a magyarországi antantképviselőt jóval szerényebb és függőbb viszonyok között tevékenykedett. 1918 novembere és 1919 márciusa között Budapesten működött a Ferdinand Vix alezredes vezette francia katonai misszió, amely Louis Franchet d’Espèrey tábornoknak, a balkáni hadsereg főparancsnokának volt alárendelve. 1919 elején a bécsi missziók ugyan küldtek Budapestre néhány napos megbízással küldöttséget, de az ő tevékenységi körük és idejük korlátozott volt. 1919. január 8-án Cary Coolidge vezetett egy gazdasági küldöttséget Budapestre, amelyben angol, amerikai, francia és olasz tagok is részt vettek, február 5-én pedig Cuninghame is a magyar fővárosba érkezett. Ezek az antantmissziók azonban csupán az aktuális gazdaság-társadalmi helyzet felmérésére és a bolsevikveszély megítélésére voltak hivatva.³⁹ A mindenkor magyar politikai elit jóval szerényebb közvetlen kommunikációs csatornával rendelkezett a győztes országok döntéshozói irányába. Az amerikai Coolidge-misszióban tevékenykedő Lawrence Martin őrnagy 1919 elején részletes terepfelmérést végzett

³⁶ Eckart Conze: *Die grosse Illusion. Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*. München, Siedler, 2018.

³⁷ Jörn Leonhard: *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt 1918–1923*. München, C. H. Beck, 2018.

³⁸ Az angol misszióvezető kommunizmusellenességéről részletesen: Robert Hoffmann: *Die Mission Sir Thomas Cuninghames in Wien*. Doktori disszertáció. Salzburg, 1971. 157., 190.

³⁹ Györffy Sándor: Adalékok az antant hatalmak magyarországi politikájához, 1919. január – március. *Századok*, 88. (1954), 4. 569–592.

az osztrák–magyar határon, ami alapján az amerikai földrajztudós az 1867-es határ keletebbre tolását javasolta.⁴⁰

A versailles-i döntéshozók az osztrák–magyar határvitával kapcsolatban a Tanácsköztársaság bukását követően mutatott átmeneti érdektelenség ellenére sem hagyták magukra a szemben álló feleket. Igaz, az 1919. szeptemberi osztrák és az 1920. júniusi magyar békeszerződést követően nem szólították fel Magyarországot arra, hogy a nemzetközi jogilag is Ausztriának ítélt területet mihamarabb ürítse ki és adja át. Ehelyett csak kétoldalú tárgyalást és egyeztetést irányoztak elő, amelyek azonban 1920–1921 folyamán nem vezettek eredményre. Az antantjelenlét és –felügyelet biztosítása végett 1920 januárjában megérkezett Sopronba az a nemzetközi katonai misszió, amelyet a soproni népszavazás felügyeletére 1921. december 8-án tovább bővítettek. Ez a közel két évig Sopronban tevékenykedő nemzetközi küldöttség kevés tagból állt, és nem rendelkezett tényleges katonai erővel. Mégis helyismerete, helyi beágyazottsága és személyes kapcsolatai miatt pedig Sopron hovatarozása kapcsán inkább magyarbarát álláspontot képviselt.

2. Az osztrák és magyar állami döntéshozók szerepéről ez a tanulmány nem szól részletesen. A korábbi politikatörténeti narratívák szinte kizárólag erre a cselekvési szintre fókuszáltak.⁴¹ Az osztrák–magyar határvita államközi-diplomáciai aspektusai közül azonban mindenképpen kiemelendő, hogy Budapest és Bécs számára a nyugat-magyarországi, illetve burgenlandi terület birtoklása egyaránt a szűkre szabott külpolitikai mozgástér bővítésének, az esetleges külpolitikai sikernek (amelyben egyik ország sem bővelkedett) és ezáltal a belső legitimitáció erősítésének a lehetőségét kínálta. Ezzel magyarázhatók azok a politikai, diplomáciai és katonai erőfeszítések is, amelyek segítségével mindkét fél igyekezett a területet megszerezni, illetve megtartani. A két ország mindenkori vezetői tisztában voltak azzal, hogy a végleges döntést nem Bécsben vagy Budapesten és nem is Nyugat-Magyarországon hozzák meg. Bécs pragmatikus okokból mindvégig a diplomáciai manőverezés és a kivárás politikáját választotta. A magyar fél azonban, különösen a békeszerződések ismeretében, alternatívákban gondolkodott. Budapest a nemzetközi tapasztalatok, az éppen zajló szovjet–lengyel, a török–görög és alsó-sziléziai háborúk alapján a fegyveres-félkatonai erődemonstráció eszközét választotta. Az 1921. decemberi soproni népszavazásról szóló döntéshez így az 1920–1921-es katona-félkatonai erődemonstrációk is hozzájárultak.

⁴⁰ Lawrence Martin: Akten und Dokumente des Außenamtes (State Department) der USA zur Burgenland-Anschlußfrage 1919–1920. *Burgenländische Forschungen Heft*, 67. (1977), 95.

⁴¹ Soós Katalin: *A nyugat-magyarországi kérdés 1918–1919*. Budapest, Akadémiai, 1962; Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, Gordiusz, 1990; Zsiga Tibor: *Burgenland vagy Nyugat-Magyarország?* Oberwart, Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, 1991; Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Vasszilágy, Magyar Nyugat, 2008. Egy politikatörténeten túllépő monográfia: Gerhard Schlag: *Aus Trümmern geboren... Burgenland 1918–1921*. Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 2001. Andrew F. Burghardt: *Borderland. A Historical and Geographical Study of Burgenland*. Madison, University of Wisconsin Press, 1962.

3. A cselekvési szintek közül a posztimperialis, nemzetállami átmenet egyik legnyilvánvalóbb jele a regionális, helyi szereplők jelentőségének és államhatárokra átlépő interakcióinak felértékelődése volt. A központi hatalom gyengesége, az időszakos nagyhatalmi vákuum, illetve a központtól való földrajzi távolság miatt a lokális szereplők mozgásteret jelentősen kibővült. A világháborút követő zűrzavarban elérkezett a lokális szereplők, a „kisemberek” és a zavarosban halászás ideje. A regionális szereplők, közigazgatási, politikai vagy félkatonai vezetők elég erősnek érezték magukat, hogy a kezükbe vegyék a jövő alakítását. A „kisember” önfelhatalmazásának legjobb példái a kérészállamok önjelölt vezetői és irányítói, akik az osztrák–magyar határon új térkonstrukciókat, miniállamokat hoztak létre. A kérészállamok kvázi önálló külpolitikát is igyekeztek folytatni, ami konszolidált békeidőben kizárólagosan állami jogosítványnak számít. A lokális szereplők tevékenységét ugyanakkor az intenzív transznacionalitás jellemezte. 1919–1920 folyamán különösen élénk volt az osztrák–magyar határ mindkét oldalát érintő, helyi politikai és katonai szereplők által működtetett csempészhalózatok tevékenysége. Élelmiszer, iparcikkek és fegyverek cseréltek illegálisan gazdát politikai berendezkedésektől és azok változásától függetlenül. Az északi csempészési útvonal Sopron és Bécsújhely,⁴² a déli Graz és Vas megye⁴³ között működött. A „nemzeti érdek” csak egyike volt a lokális szereplők motivációinak, a bolsevizmus és antibolsevizmus mellett az egyéni gazdagodás és karrierlehetőségek is fontos szerepet játszottak.

4. A nyugati határvidék többnemzetiségű, nyelvileg és vallásilag heterogén térség volt, sőt az új államhatár ellenére az is maradt. A terület nagyfokú etnikai, nyelvi és vallási tagozódásának köszönhetően egyik rövid életű kérészállam sem fedte le az egész, Ausztria által igényelt területet, de valójában egyik sem törekedett erre. A vallási és nyelvi sokszínűség miatt nem alakult ki a térségben a magyar mellett domináns etnikai identitás és ehhez kapcsolódó politikai önszerveződés. A helyi lakosok az államnemzet koncepciója alapján még akkor is a Magyar Királyság állampolgárainak tekintették magukat, ha nem magyarul beszéltek. A többséget alkotó helyi német nyelvű lakosság etnikai-politikai mobilizációja még alacsony volt a világháború előtt,⁴⁴ hasonlóan a századfordulós Habsburg Birodalom számos régiójára jellemző szerény politikai-nacionalista aktivitáshoz. Miközben a világháború előtt a német ajkú lakosság gazdaságilag a közeli osztrák nagyvárosokhoz (Bécs, Graz) kötődött. A térségre a határ közelségéből fakadóan jellemző volt

⁴² ÖStA AdR AVA BI 22/NÖ. 5066. 17598/1919. 14.05.1919.

⁴³ Klaus Koch – Walter Rauscher – Arnold Suppan: *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. Band 2. Im Schatten von St. Germain. 15. März bis 10. September 1919.* Wien–München, Austrian Academy of Sciences, 1994. Dokument 217. 1919. 04. 23.

⁴⁴ Gerhard Seewann: *Das Ungarndeutschtum 1918–1988.* In Gerhard Seewann (szerk.): *Ungarndeutsche und Ethnopolitik. A magyarországi németek és az etnopolitika.* Budapest, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2000. 109.

az intenzív területi mobilitás, amely az időszakos és tartós elvándorlásban egyaránt megmutatkozott. Különösen hangsúlyos volt az időszakos munkavállalás a kelet-ausztriai – főleg stájerországi és alsó-ausztriai – ipari centrumokban. A lakosság széles rétegei a határvita felülről és kívülről rájuk erőltetett realitásához elsősorban gazdasági és nem politikai, etnikai indíttatás mentén alkalmazkodtak,⁴⁵ ebből kifolyólag gyakran szembekerültek a központ nemzeti-politikai elvárásaival. A határ menti lakosság magatartását és reakcióit egyfajta pragmatizmus és túlélési ösztön jellemezte.⁴⁶ A gyakori politikai fordulatokhoz, az 1919-től felerősödő politikai erőszakhoz, a határrendészet kiépüléséhez, az osztrák államhatár keletre tolásához a „hétköznapi ellenállás” jegyében alkalmazkodtak.⁴⁷ A kisebb-nagyobb szabálysértések, mint az intenzív csempészés, az állami sorozás előli vagy a politikai-nemzeti motivációjú emigrálás elsősorban az egyén és a család túlélésének a záloga volt. A határ menti lakosság kihasználta a központtól való földrajzi távolságot és transznacionális kapcsolatrendszerét, és ezek segítségével bővítette mozgásterét. Így nem csupán passzív elszenvedője volt a határmódosítási folyamatnak, hanem bizonyos fokokig annak aktív alakítója is.

Felhasznált irodalom

- Adlgasser, Franz: The Roots of Communist Containment: American Food Aid in Austria and Hungary after World War I. In Günter Bischof – Anton Pelinka – Rolf Steininger (szerk.): *Austria in the Nineteen Fifties. Contemporary Austrian Studies*. New Brunswick – London, Routledge, 1995. 171–188. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429336058>
- Beyrau, Dietrich: *Schlachtfeld der Diktatoren: Osteuropa im Schatten von Hitler und Stalin*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2000.
- Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Vasszilágy, Magyar Nyugat, 2008.
- Braudel, Fernand: Geschichte und Sozialwissenschaften. Die longue durée. In Claudia Honegger (szerk.): *Schrift und Materie der Geschichte. Vorschläge zur systematischen Aneignung historischer Prozesse*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1977. 47–85.
- Burghardt, Andrew F.: *Borderland. A Historical and Geographical Study of Burgenland*. Madison, University of Wisconsin Press, 1962.
- Conze, Eckart: *Die grosse Illusion. Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*. München, Siedler, 2018.
- Csiki Tamás: A parasztság „forradalma” 1918-ban. In Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe. A magyar társadalom 1918–1924*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018.
- Deutsch, Julius: *Aus Österreichs Revolution: Militärpolitische Erinnerungen*. Wien, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1921.

⁴⁵ Murber (2019): i. m. 213.

⁴⁶ Nagy Adrienn: A nyugat-magyarországi lakosság mindennapjai a csempészet árnyékában. In Karolina Kaczmarek et al. (szerk.): *A different look at Trianon*. Discourse, culture, history. Poznań, Wydawnictwo Rys, 2022. 117–129.

⁴⁷ A „hétköznapi ellenállás” (Everyday forms of resistance) fogalmát lásd: James C. Scott: *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, Yale University Press, 1985.

- Egry Gábor: Negotiating Post-Imperial Transitions: Local Societies and Nationalizing States in East Central Europe. In Paul Miller – Claire Morelon (szerk.): *Embers of Empire. Continuity and Rupture in the Habsburg Successor States after 1918*. New York, Berghahn Books, 2019. 15–42.
- Fisch, Jörg: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Die Domestizierung einer Illusion*. München, C. H. Beck, 2010.
- Frie, Ewald: 100 Jahre 1918/19. Offene Zukünfte. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, 15. (2018), 1. 98–114.
- Gerwarth, Robert – John Horne: *Krieg im Frieden. Paramilitärische Gewalt in Europa nach dem Ersten Weltkrieg*. Göttingen, (k. n.), 2013.
- Gerwarth, Robert: *Die Besiegten. Das blutige Erbe des Ersten Weltkriegs*. München, Siedler, 2017.
- Győrfy Sándor: Adalékok az antant hatalmak magyarországi politikájához, 1919. január – március. *Századok*, 88. (1954), 4. 569–592.
- Hanebrink, Paul: *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*. Cambridge, Belknap, 2018.
- Hänni, Adrian – Daniel Rickenbacher – Thomas Schmutz (szerk.): *Über Grenzen hinweg. Transnationale Politische Gewalt im 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, Campus, 2020.
- Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa, 2018.
- Hoffmann, Robert: *Die Mission Sir Thomas Cuninghames in Wien*. Doktor disszertáció. Salzburg, 1971.
- Judson, Pieter M.: *Habsburg. Geschichte eines Imperiums: 1740–1918*. München, C. H. Beck, 2017.
- Koch, Klaus – Walter Rauscher – Arnold Suppan: *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938. Band 2. Im Schatten von St. Germain. 15. März bis 10. September 1919*. Wien–München, Austrian Academy of Sciences, 1994.
- Konrád, Ota: Two Post-War Paths: popular violence in the Bohemian lands and in Austria in the aftermath of World War I. *Nationalities Papers*, 46. (2018), 5. 759–775. Online: <https://doi.org/10.1080/00905992.2017.1354362>
- Lehmkuhl, Ursula: Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischem Internationalismus. *Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*, 27. (2001), 3. 394–423.
- Leonhard, Jörn: *Der überforderte Frieden. Versailles und die Welt 1918–1923*. München, C. H. Beck, 2018.
- Martin, Lawrence: Akten und Dokumente des Außenamtes (State Department) der USA zur Burgenland-Anschlußfrage 1919–1920. *Burgenländische Forschungen Heft*, 67. (1977).
- Murber Ibolya: A burgenlandi impériumváltás 1918–1924: kikényszerített identitásképzés és politikai erőszak. *Múltunk*, 64. (2019), 2. 181–214.
- Murber Ibolya: A fasizmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata 1927–1929. *Világtörténet*, 41. (2019), 4. 599–613.
- Murber, Ibolya: Die politische Gewalt als Voraussetzung eines Plebiszits im Donauraum: Westungarn – Burgenland nach dem Ersten Weltkrieg. *Historie. Jahrbuch des Zentrums für Historische Forschung Berlin der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, 13. (2020). 78–91. Online: 10.24425/historie.2020.133251
- Murber, Ibolya: Ein Instrument ungarischer Außenpolitik? Die österreichischen Heimwehren als Akteure in transnationalen rechtsradikalen Netzwerken in den späten 1920er Jahren. In Adrian

- Hänni – Daniel Rickenbacher – Thomas Schmutz (szerk.): *Über Grenzen hinweg. Transnationale Politische Gewalt im 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, Campus, 2020. 125–150.
- Murber, Ibolya: Österreich und Ungarn in bolschewistischer Sogwirkung Russlands 1917–1920. In Ulrike Harmat (szerk.): *Das Erbe der Habsburgermonarchie in den Nachfolgestaaten. Brüche und Kontinuitäten. Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Band XIII. Wien, Österreichische Akademie Der Wissenschaften, 2021.
- Nagy Adrienn: A nyugat-magyarországi lakosság mindennapjai a csempészet árnyékában. In Karolina Kaczmarek – Paweł Kornatowski – Marcin Lewandowski – Kinga Piotrowiak-Junkiért (szerk.): *A different look at Trianon. Discourse, culture, history*. Poznań, Wydawnictwo Rys, 2022. 117–129. Online: https://wydawnictworys.com/media/products/33b2bd738dc411b0ae6482c15fb402f9/attachments/pl_PL/a-different-look-at-trianon-hungarian-inquiries-01-ksiazka-online.pdf
- Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, Gordiusz, 1990.
- Reimann, Aribert: Der Erste Weltkrieg – Urkatastrophe oder Katalysator? *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 29–30. (2004). 30–38.
- Révész Tamás: *Nem akartak katonát látni? A magyar állam hadserege 1918–1919-ben*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.
- Richters, Julia – Regina Fritz: Der Vorwurf des „Judeo-Bolschewismus“ und die Folgen der Räterepublik für die jüdische Gemeinschaft in Ungarn. In Christian Koller – Matthias Marschik (szerk.): *Die ungarische Räterepublik 1919. Innenansichten – Außenperspektiven – Folgewirkungen*. Wien, Promedia, 2018.
- Rintelen, Anton: *Erinnerungen an Österreichs Weg. Versailles, Berchtesgaden, Grossdeutschland*. München, Bruckmann, 1941.
- Schlag, Gerhard: *Aus Trümmern geboren... Burgenland 1918–1921*. Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 2001.
- Scott, James C.: *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, Yale University Press, 1985.
- Seewann, Gerhard: Das Ungarndeutschtum 1918–1988. In Gerhard Seewann (szerk.): *Ungarndeutsche und Ethnopolitik. A magyarországi németek és az etnopolitika*. Budapest, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2000. 107–128.
- Smele, Jonathan D.: *The „Russian” Civil Wars, 1916–1926. Ten Years that Shook the World*. London, Oxford University Press, 2015. Online: [10.1093/acprof:oso/9780190233044.001.0001](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190233044.001.0001)
- Šmidrkál, Václav: What a Republic It Was! Public Violence and State Building in the Bohemian Lands after 1918. *Contemporary European History*, 28. (2019), 3. 303–318.
- Snyder, Timothy: *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York, Basic Books, 2010.
- Soós Katalin: *A nyugat-magyarországi kérdés 1918–1919*. Budapest, Akadémiai, 1962.
- Stenographische Protokolle der Konstituierenden Nationalversammlung der Republik Österreich. Band 1*. 379. Wien, Parlament, 1920.
- Tímár Gábor: Határ Ausztriával. *Trianon 100*, 2020. május 29.
- Ziegerhofer, Anita: Völkerbund und ILO. Im Sinne der Erhaltung des politischen und sozialen Friedens. *Der Vertrag von Saint Germain im Kontext der europäischen Nachkriegsordnung. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreich*, 9. (2019), 2. 293–310. Online: <https://doi.org/10.1553/BRGOE2019-2s293>
- Zsiga Tibor: *Burgenland vagy Nyugat-Magyarország?* Oberwart, Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, 1991.

Levéltári források

ÖStA AdR AVA BI Staatsratsprotokolle 36. am 18. November 1918.

ÖStA AdR AVA BI 22/NÖ. 5066. 17598/1919. 14.05.1919.

Post-Imperial Transition in Western Hungary 1918–1922

The study uses the methodology of the so-called new diplomatic history to present the various levels of action in the course of the changes in the borderline in Western Hungary – Burgenland between 1918 and 1922 through some selected examples. The new diplomatic history does not only examine the activities of international decision-makers, in this case representatives of the winning states and state actors, but also pays attention to the transnational activity of local-regional actors and the local inhabitants. The so-called “ephemeral states” along the Austro–Hungarian border were mainly associated with the weakening of post-war governmental power and the high level of activity of local and regional actors. National interest was only one of the motivations of local actors, in addition to Bolshevism and Anti-Bolshevism, individual enrichment and career opportunities also played an important role. People living along the border took advantage of the geographical distance from the centre and their network of transnational connections, and with the help of these they expanded their scope of action. Thus, inhabitants were not only subjects of the process of shifting international boundaries, but also, to some extent, shaped these borders.

Vákát oldal

Soproni utcarészlet (1929)

Forrás: Fortepan / Kieselbach Gyula